

ДИЈАСПОРА И МАЊИНЕ КАО МОСТ И АКТЕРИ САРАДЊЕ МЕЂУ НАРОДИМА У ЕРИ ГЛОБАЛИЗОВАНОГ СВЕТА

У савременом свету суочени смо са процесом планетарне мобилности становништва, што је један од индикатора глобализације. У овом контексту – посебну пажњу привлачи феномен миграција, као и место и улога дијаспоре и националних мањина.

У раду аутор социолошки разматра положај дијаспоре и мањина на Балкану, посебно се фокусирајући на дефинисање одредница нове културне политике у ери глобализације и евроинтеграцијских процеса.

Кључне речи: глобализација, евроинтеграција, дијаспора, мањине, Балкан, нова културна политика.

1. Глобализација света, нови таласи миграција и феномен интелектуалне дијаспоре

Крај 20. столећа и настанак новог миленијума у знаку су *глобалних мегатрендова* и радикалне социјалне динамике у савременом светском друштву: процеса глобализације и универзализације људских права и слобода; преврата у начину производње (од тешког индустријализма ка информатичкој цивилизацији); од националних економија ка интернационализацији прозводних снага, глобалној подели рада и транснационалној светској економији. Од нација ка епоси постнационалних констелација и настанка човечанства; од затворених тоталитарних облика друштава ка отвореним и плуралистичким; од доминације класичних политичких партија ка појави цивилног друштва и нових социјалних покрета као актера; од централизованих система организације рада и управљања ка децентрализованим мрежастим системима управљања; од сукоба и цивилизација ка њиховој сарадњи/конвергенцији; од монотипних националних култура и идентитета ка плуралним и планетарним /Низбет, 1985/.

Век 21. многи називају „*веком дијаспоре*“ и *глобалних миграција* са новим социјалним профилем миграната.

¹ ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs.

Ако је *индустријализација* у прошлости захтевала пролетеријат, тј. класичну радну снагу, преваходно мануелне плаве оковратнике за масован рад у индустријске погоне, и на тај начин ширила талас (локални, национални, регионални и међуконтинентални) економских миграција/радног печалбарства у 19. и 20. веку; савремени процеси научно-технолошке и информатичке револуције, глобализације и постиндустријске цивилизације „трећег таласа“, радикално су променили значај појединих сектора привређивања, профил радне снаге и ликове миграната.

У свету настајуће глобалне економије све је значајнија улога терцијалних делатности, образовне и висококвалификоване радне снаге, постмодерне радничке класе, тј. интелектуалног пролетеријата и менаџера као хиперкласе (Ж. Атали) нових актера на тржишту сиве материје.

У овом контексту – мења се структура и природа миграната, међу којима је све више високообразованих кадрова са универзитетским дипломама различитог профила, а пре свега инжењера, информатичара, програмера, менаџера. Нови развојно-цивилизацијски талас транзиције у свету данас утиче на формирање нове генерације *интелектуалне дијаспоре*.

Развој нових технологија и формирање света дигиталне глобалне економије захтева структурне промене у профилу радне снаге, тј. долазак на свет тзв. *интернет-генерације*, али и формирање новог корпуса интелектуалне дијаспоре у савремености.

У процесима глобалне светске транзиције јављају се нови облици експлоатације и сегрегације на релацији север-југ. Поред облика традиционалних, социјалних и регионалних неједнакости, који све више нарастају, у свету се појављују и нови – у форми неједнаке размене рада данас у области тржишта сиве материје. Наиме, националне и транснационалне корпорације и развијене земље све више „усисавају“ у свој арбит и погоне, најбоље високообразоване, талеантоване кадрове – из неразвијених земаља и земаља у транзицији. Ови процеси постичу даљи раст и корпоративну моћ глобалитарних режима/планетарних гладијатора мега капитала, у његовој предаторској мисији у свету, али и девастирају свет неразвијених/зависних друштава периферног капитализма.

Живимо у глобално доба, у коме су нове технологије извршиле компресију/ сажимање простора и времена, утрле пут „умреженом друштву“, глобалној подели рада, светском тржишту, високом степену међузависности међу народима, друштвима и културама. У овом контексту света постнационалних констелација и настајућег човечанства, границе постају проходне. Интензивирани су процеси просторне и социјалне мобилности светског становништва /Митровић, 2013/. Поред економских и политичких миграција све је више културних, у потрази за школовањем, задовољавањем културних и образовних потреба. На делу су процеси „путујућих култура“ светских номада *homo academicusa* и *homoturistica*. У спектру и саставу

дијаспоре и мањинских група настају промене, све је више припаднка тзв. интелектуалне дијаспоре.

Глобализација је подстакла процесе десуверенизације националних држава и процесе стварања света без класичних граница, као и универзализацију људских права и слобода. У овом контексту она је на нов начин отворила бројна питања у области економије, политике и културе. На делу су процеси плурализације, демократизације и планетаризације глобалног светског друштва. Дошло је до промена у саставу друштвених класа, нација, тржишта, културе – структуре динамике савременог друштва. На том фону изменила се и природа миграција и састав дијаспоре у савремености.

2. О променама у саставу српске дијаспоре

Како показује историја и савременост, српски народ је дијаспоричан из бројних разлога. Најпре, због свог геополитичког положаја јер се Србија налази на раскршћу путева између Истока и Запада, Севера и Југа. На овом простору секу се лукови различитих култура и цивилизација и сударају геостратешки интереси великих сила. Скоро да није прошло ниједног великог рата који није закачио Балкан и Србију. Наравно да је све ово утицало на политичке сеобе Срба. Ако овоме додамо и економске разлоге, тј. неразвијеност и потрагу за послом као фактор просторне мобилности и миграција – онда је биланс јасан. Нажалост, појава масовних, радних миграција, из политичких и економских разлога, наставила се и на крају 20. и почетком 21. века.

Појам дијаспоре данас се, у ери глобализације, проширио и постао разуђен/слојевит. Традиционални састав дијаспоре обухватао је углавном економске и политичке емигранте (печалбаре, плаве оковратнике, политичку емиграцију). Нов састав дијаспоре све више у себи садржи високообразовану младу генерацију – *интелектуалну дијаспору*, која се посебно развија од 1990. године (деведесетих) као нов миграциони талас на релацији исток-запад, југ-север. Ове промене све су видљиве и у саставу српске дијаспоре. Рачуна се да је око 300 000 младих високо образованих отишло из земље са простора бивше СФРЈ/СРЈ.

Историјски посматрано, постоје неколико генерација српске дијаспоре које се могу поделити временски на: 1) ону до Првог светског рата; 2) између два светска рата и 3) непосредно после Другог светског рата; 4) на ону до 1990. године; 5) потом ратних 90-тих; 6) после 2000. године. Географски посматрано, српска дијаспора је планетарна. Има је у Европи, али и преко Океана – САД, Канада, Аустралија, Јужна Америка. И док је стара наша дијаспора делом била политички подељена, савремене генерације дијаспоре су мање етноцентричне и политички острашћене. Оне су израз новог интер-

национализма, цивилизацијско-развојног изазова „трећег таласа“ и глобализације света. Оне су космополитички окренуте свету, упућене на светско тржиште радне снаге; на оспособљавање за конкуренцију на тржишту сиве материје, у свету нових технологија, дигиталне економије и планетарне културе.

Рачуна се да у савременом свету у расејању Срба данас има око 4 милиона. Од тога око 2 милиона у Европи и 2 милиона на другим континентима (а пре свега у САД, Канади и Аустралији). Ево о томе неких фрагментарних података:

Табела бр. 1. Процена броја Срба у иностранству

САД	750,000
Немачка	600,000
Канада	250,000
Аустралија	196,000
Швајцарска	195,000
Аустрија	178,000
Француска	150,000
Шведска	100,000
Велика Британија	100,000
Шпанија	95,000

Извор: Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба и региону (2011)

У табели су изнети само подаци за један број земаља у којима Срби данас у највећем броју живе у дијаспори. Ваља, међутим, рећи да их има и у другим земљама Европе и света, али у нешто мањем броју.

После распада СФРЈ, на бившем југословенском простору, у току је формирање нове српске дијаспоре. У неким новонасталим државама Срби се данас боре да добију статус националне мањине, као и да остваре елементарна грађанска права.

У последњих 25 година интензиван је нов талас миграција из Србије и то, пре свега, високообразовних кадрова. Двадесетих година ове миграције узроковане су ратним сукобима и политичком нестабилношћу, док последњих 15 година економским разлозима – потребом за запошљавањем. Пут тих миграција води ка ЕУ, САД, Канади, Аустралији, Новом Зеланду, Исланду, Скандинавији, Русији. Из састава ових нових миграната ствара се нова српска интелектуална дијаспора.

3. О потреби истраживања места и улоге српске интелектуалне дијаспоре – као актера националног развоја, сарадње међу народима, очувања културног идентитета и фактора афирмације српских интереса у свету

Србија је данас соучена са бројним проблемима и изазовима економске и политичке природе, а пре свега са проблемом неразвијености, високим проблемом незапослености и интензивном сеобом високообразовних кадрова у иностранству. У структури миграната све више имају велико учешће млади школовани људи, стручњаци различитог профила. Њихов одлив из земље вишеструко штети српској привреди и друштву. Земља остаје без веома важног развојног ресурса – младих људи у чије су школовање уложена велика средства. Поставља се питање: како Србију, у условима глобализације света и проходних граница, у контексту феномена „одлива мозгова“, од губитника – учинити добитником?

У Србији је велика кукњава око феномена „одлива мозгова“, чији је талас све снажнији после 2000. године. Извесно је да ће се и у наредним деценијама 21. века ови процеси наставити. Стога се с правом поставља питање шта учинити најпре, да се овај феномен истражи, а онда и акционо заснује нова стратегија рационалног коришћења овог потенцијала који имамо у српској интелектуалној дијаспори. Односно, како искористити образовни, социјални и културни капитал ове нове интелектуалне дијаспоре за технолошки и привредни развој Србије, очувања културног идентитета Срба у свету, поправљање и изграђивање новог имица Србије, одбрану и афирмацију националних интереса?

Времена су се изменила, некад се патриотизам доказивао на бојном пољу, а сада, у ери трећег развојно-цивилизацијског таласа, радном креативношћу. На делу је феномен радног патриотизма. Треба се сетити поруке *Ђура Даничића* који је дух новог наступајућег времена изразио речима: „*За отаџбину се може гинути на сваком послу*“!

За афирмацију наших интереса у свету, за скидање стигми и стереотипа о месту и улози српског народа у 90-тим годинама, за афирмацију нашег новог имица у свету Србији су данас потребни нови Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Тесла, Пупини, Андрићи, Цвијићи, Миланковићи. Нови високи професионалци у различитим областима стваралаштва широм света, који ће својим радом, памећу, својим иновацијама и доказаном компетентношћу на тржишту сиве материје, вратити углед нашем народу и оснажити његово самопоуздање и поверење у себе. Данас међу спорташима ту мисију слави Новак Ђоковић. Узорним професионализмом и патриотизмом честито афирмише име Срба и Србије у савременом свету.

Ако је Шантић почетком 20. века певао:

*„Остајте овде
Сунце туђег неба
Неће вас гријат
Ко што овде грије...”*

У савременом свету глобализације и масовних миграција (новообразовне генерације/стручњака/белих оковратника), Шантић би нас радије да нас упутио на следеће своје стихове:

*„И свугда
Где је српска
Душа која,
Тамо је мени отаџбина моја!
Мој дом, моје огњиште“.*

У ери глобализације извесно је да ће јачати процеси интерконтиненталних миграција и ширити феномен дијаспоричности света. Тај се процес не може зауставити. Ми живимо у глобалном добу путујућег човечанства, чији је пионир/претеча и весник био homo turisticus. На делу су процеси путујућих номада нових академских менаџерских и културних елита; мешања култура мултикултурализма и интеркултурализма. У том свету без граница, као у великом казану, сусрећу се, прожимају и топе различите културе и цивилизације, формирају хибридни амалгами, слојевити облици мултикомплексних идентитета; све се више шири дух планетарне етике и културе. Наравно, овај процес формирања света за постнационалне констелације и настајућег човечанства, праћен је и облицима ретрадиционализације, ретрибализације и антимондијализације.

Извесно је да се процеси глобализације, који су структурно повезани са наступом нових технологија, нових производних снага и светском глобалном поделом рада не могу зауставити на ободу ниједне империје и континента. Овде се ради само о томе да ли савремено човечанство и његови актери имају моћ да демократски управљају овим глобалним процесима, остварујући одржив развој, очувајући хуман и мултиполаран лик савременог света, дијалог и културу различитих цивилизација, њихову конвергенцију и и коегзистенцију. Стога је кључно питање које данас стоји пред нама, како у националној стратегији друштвеног развоја и програму културне националне политике редефинисати место и улогу наше дијаспоре и како од наших мањина не само у непосредном окружењу на Балкану, већ и шире у свету, учинити живи мост сарадње повезивања међу народима, активног чиниоца у привредним друштвеним, културним и политичким процесима преображаја савремене Србије. У том смислу се поставља питање: како да наше организације и институције у Србији модернизујемо и оспособимо за рад са новом интелектуалном дијаспором и како од ње направити не само

актера сарадње међу народима већ и чувара нашег идентитета и памћења, прометејског жарача културе, будућег развоја наше земље/матице, али и хуманог и демократског унапређења света, односно човечанства?

Полазећи од развијене светсти о значају смена парадигме у 21. веку, од геополитике и геоекономије ка геокултури, чини нам се да велики значај треба придати изградњи новог модела културне политике у Србији. Њени програмски елементи могли би се дефинисати кроз следеће одреднице:

а) да она треба да буде у служби очувања националног идентитета и афирмисања српског интереса у свету;

б) да је она грађанска;

в) да је она мултикултурална;

г) да је она плуралистичка;

д) демократско-партиципативна;

ђ) развојно-цивилизацијска;

е) хуманистичко-еманципаторска;

ж) европска и опште-човечанска.

Уместо етноцентристичке културне политике, ретренибилације и „убилачких идентитета“, нама је данас потребно, уз респект најбољих вредности из наше историјске духовне вертикале, самосвесно отварање према европској и светској култури. Или како је то својевремено шпански филозоф *Унамуно* истакао уместо културе која ће нас ксенофобично затварати и облачити у војничке униформе, *потребна нам је култура преливања* и сарадње са другим народима и цивилизацијама у заједници настајућег човечанства.

Само преливањем и прожимањем са другим културама наша култура може јачати, чувајући везе са најдубљим коренима наше традиције. Само новом утакмицом, радном и стваралачком у различитим областима економије, културе, науке можемо истински афирмисати и задобити нову позицију у савременом свету. У том контексту наша интелектуална дијаспора и њени најбољи представници могу постати прави амбасадори у афирмацији интереса српског народа у свету, живи мост и најбољи актер у промоцији сарадње међу народима и културама; у глобализацији разумевања и солидарности међу народима света.

У глобализованом/све више међузависном свету савременог човечанства, у коме се, уз сва ограничења, отпоре и противречности, све више остварују грађанска права и процес универзализације људских слобода, националне мањине и друге мањинске групе мењају свој статус. Наиме, оне се све више еманципују демаргинализују, афирмишући своја права, а пре свега права на културну различитост и идентитет.

У контексту ових процеса овде желимо посебно указати на потребу научног истраживања, места и улоге српске интелектуалне дијаспоре у савремености.

Циљеви и задаци пројекта о улози српске интелектуалне дијаспоре

Последњих деценија Србија се суочава са великом и континуираном емиграцијом свог становништва. Разлози за то су, пре свега, економске природе (незапосленост, ниске зараде, немогућност бављења послом за који се неко школовао и сл.). У структури миграната, посебно велико учешће имају млади школовани људи, односно стручњаци различитих професија и профила. Њихов одлазак из земље вишеструко штети српској привреди и друштву: остајемо данас без веома важног развојног ресурса – младих људи у чије школовање смо као друштво улагали велика средства и друштвене ресурсе.

Данас се Србија сусреће са бројним изазовима економске, политичке, културне и политичке природе, у оквиру тога и питањем очувања националног и културног идентитета. Решавање бројних проблема из тих области захтева ресурсе и време. Једно и друго Србија нема у изобиљу, али оно што има, мора користити на најбољи могући начин. Сигурно да Србија данас не може учинити много да свој интелектуални потенцијал – расејан по читавом свету, врати у земљу и искористи га за друштвени и економски развој. Али постоје начини да се он искористи и тамо где је, да својим активностима и везама са земљом матицом, допринесе нашем, пре свега, економском развоју, али и потврђивању идентитета и афирмацији Срба као нације у свету. Задатак овога пројекта био би да истражи могућности и путеве коришћења тога потенцијала који се налазе у иностранству за наш економски и друштвени развој, али и за очување и афирмацију културног и националног идентитета Срба. У вези с тим, неопходно је одржавање научног скупа на Универзитету на тему „Одлив мозгова – узроци и последице по национални развој“, што би представљало увод и припрему за једно свестраније, дуготрајније и садржајније истраживање могућности коришћења наше интелектуалне дијаспоре у функцији развоја, очувања идентитета и афирмације националних интереса Србије.

Сложеност проблема које треба истражити у оквиру пројекта, о улози српске интелектуалне дијаспоре у националном развоју и културној политици, диктира његов садржај. У оквиру Пројекта посебно би се обрадило следеће:

1. Историја српске дијаспоре (узроци, правци и таласи сеоба);
2. Дијаспоричност света у условима глобализације;
3. Феномен одлива мозгова из неразвијених земаља, посебно из Србије;
4. Интелектуална дијаспора Србије (узроци емиграција, динамичност сеоба и структура);
5. Интелектуална дијаспора као развојни ресурс Србије (могућности коришћења);

6. Улога интелектуалне дијаспоре у очувању националног идентитета Срба и изградњи новог имица Срба у региону и свету;
7. Улога Управе за дијаспору, канцеларија за дијаспору, удружења Срба у иностранству, стручних удружења у свету у којима раде наши интелектуалци у остваривању стратешких циљева и циљева политике коју Србија води према својој дијаспори;
8. Интелектуална дијаспора као мост развоја сарадње и успостављања веза и односа са другим народим и државама у региону и Европи;
9. Закључна разматрања: елементи за редифинисање националне стратегије и политика у односу на дијаспору, и др.

Резултати истраживања могли би бити од користи за активност и практично деловање бројних субјеката у земљи и иностранству. То су, пре свега, државни органи и њихове институције, наша дипломатска предстваништва у иностранству, привредна предузећа и њихове асоцијације, културне, образовне и научне институције у земљи. Ослонцем на резултате овог и сличних истраживања, сви би они могли да унапреде своју делатност, да је садржајно обогате и да из ње извуку далеко више користи за себе и земљу у целини. То се посебно односи на институције које се директно баве нашом дијаспором попут Управе за дијаспору на државном и канцеларија за дијаспору на локалном нивоу, као и за разне привредне и културне асоцијације. Њиме би се допринело отварању пута за обимнију и свестранију сарадњу са нашом интелектуалном дијаспором. Они би могли да буду основа за редифинисање неких делова наше стратегије према дијаспори и обогаћивања политике коју држава и друштво воде у тој области. У том смислу, требало би боље користити позиције које наши стручњаци имају у иностранству – у својој професији или на друштвеној лествици у земљама у којима бораве. Њихова стечена и потврђена знања и искуства могла би да буду трансферована у нашу привреду и наше институције и на тај начин они би могли да дају велики допринос технолошком развоју и организационом унапређењу српског друштва и привреде. У том контексту неопходно је развијати везе и односе наших предузећа и привредних удружења са нашим стручњацима у иностранству. То исто важи и за наше факултете и универзитете који треба да развијају везе и односе са оним делом наше интелектуалне дијаспоре која се налази на универзитетима и научним институцијама у свету.

Економски развој Србије, очување идентитета Срба и промена имица о Србима и Србији у свету и у нашем окружењу, представља значајан циљ и перманентни задатак свих актера и институција у земљи. Укључивање наше интелектуалне дијаспоре у програме и процесе националног развоја може бити од посебне важности, јер је она бројна, високостручна и добро позиционирана у свету и нашем непосредном окружењу. Њеним активним укључивањем у процесе преображаја земље доприноси се економском раз-

воју земље, (посебно: трансфером технологије и знања из иностранства, успостављањем веза и односа наших предузећа са страним партнерима, приливом страног капитала, укључујући и капитал наших људи у иностранству; олакшавањем пласмана наших роба и услуга на инострана тржишта и сл.). Али, такође, деловањем интелектуалне српске дијаспоре у домену културе, традиције и развојем контаката између наших институција и људи и њихових партнера из иностранства, мењаће се имиџ Србије и Срба у иностранству, односно, доприноси се очувању нашег националног идентитета и афирмацији наших интереса у свету.

***

На крају, може се поставити питање: *шта нам ваља чинити*, како бисмо ангажовали капацитете српске интелектуалне дијаспоре за национални развој?

1. Најпре, треба развити свест о промени парадигме о развоју света: од геополитике ка геоекономији и геокултури. У 21. веку народи ће бити препознавани по свом доприносу култури, на тржишту „сиве материје“, односно по вредности и значају њиховог интелектуалног капитала.
2. Неопходно је детектовати географски распоред и мрежу капацитета наше нове миграције (интелектуалне дијаспоре) у свету:
  - у којим регијама и земљама она ради и живи;
  - којим делатностима (чиме се бави – менаџери, иноватори, афирмисани научници, уметници);
  - сачинити електронски регистар (трезор) дијаспоре;
  - држати дневну комуникацију преко интернет мрежа;
  - информисати се шта они могу помоћи, које су могућности њиховог ангажовања у развоју земље;
  - признати им грађанска и политичка права, да електронски бирају и буду бирани/да имају двојно држављанство;
  - радити на очувању њиховог националног идентитета, али и респектовати особености њиховог двојног/вишеслојног идентитета нове генерације дијаспоре.
3. Очекивати је да српска интелектуална дијаспора треба и може да одигра улогу нових „1300 каплара“, нових „младих лавова“ за предстојеће утакмице и борбе које долазе. Верујем да ће они својим стваралаштвом скинути стереотипе о Србима (које су западни медији 90-тих програмирано ширили) и афирмисати нас као достојан, историјски народ вредан поштовања.

Литература

- Митровић, 2013: Љ. Митровић, *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Митровић, 2014: Љ. Митровић, „Од геополитике ка геокултури у дефинисању националне стратегије и улози дијаспоре“, у: *Смисао*. Подгорица, 137-148.
- Митровић, 2011: Љ. Митровић, *Стратегија очувања и јачања однос матичне државе и дијаспоре, и матичне државе и Срба у региону*. Београд.
- Митровић, 2014: Љ. Митровић, „Изазови и искушења бољошке реформе високог образовања и њено друго/скривено лице/латентна функција“, у: *Образовање и балканска друштва на путу културе мира и евроинтеграција*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, 19-24.
- Низбет, 1985: Џ. Низбет, *Мегатрендови*. Загреб: Глобу.

Ljubisa M. Mitrovic

DIASPORA AND MINORITIES AS MOST PLAYERS AND COOPERATION AMONG THE NATIONS IN THE ERA GLOBALIZED WORLD²

(Summary)

The contemporary world is a witness to the process of planetary mobility of people, which is one of the indicators of globalization. In such a context, it is the phenomenon of migrations that deserves special attention, alongside the place and role of the diaspora and national minorities.

The paper presents a sociological analysis of the position of the diaspora and national minorities in the Balkans, especially focusing thereby on defining the priorities of a new cultural policy in the area in the era of globalization and in the processes of European integrations.

Key words: globalization, European integrations, the diaspora, minorities, the Balkans, new cultural policy.

---

² The paper has been written as a part of the research project entitled *Tradition, Modernization and National Identity in Serbia and in the Balkans in the Process of European Integrations* (179074), carried out by the Centre for Sociological Research at the Faculty of Philosophy in Nis and financially supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

